

Racones amb història: l'evolució del terme municipal a Santa Perpètua a través dels edificis i construccions

Per Adrià Breu Barcons, estudiant del Grau d'Arqueologia per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i membre de la junta del Centre de Recerques i Estudis Mogoda (CREM)

Tot passejant pel poble podem veure blocs de pisos, carrers asfaltats, semàfors, ponts i parcs, però sabem que no han estat sempre allí. Les recents excavacions a l'interior de l'església de Santiga ens han revelat un passat remot on els primers cristians s'organitzaven tot aprofitant les restes de l'imperi romà. El forn romà de Ca n'Oller i les tombes neolítiques que hi ha prop de Mas Costa (bosc de Can Soldevila) ens parlen de temps encara més anteriors. La gent que va viure fa centenars d'anys en aquestes terres no van poder evitar deixar les cases i els edificis on feien vida (i on moriren) per a la posteritat. Algunes encara s'aguanten, d'altres en queden els fonaments, però ens parlen de temps en què els perpetuens i perpetuenques lluitaven amb espasa, viatjaven amb carro i llegien amb espelma.

Les primeres evidències d'éssers humans a Santa Perpètua es remunten al paleolític mitjà. D'aquesta època ens arriben restes d'uns homes de Neandertal que van passar per allà. No serà fins al neolític (fa uns 7.000 anys) que comencen a aparèixer les evidències dels primers habitants dels terrenys de Santa Perpètua. Les moltes excavacions que s'han fet a tot el terme municipal han deixat al descobert ceràmica de tipus cardial i epicardial, característica del neolític més llunyà. Tot i això, les primeres evidències arquitectòniques d'assentaments en la nostra zona no apareixen fins a finals d'aquest període. Una de les cultures més característiques del Vallès en aquella època era la dels pagesos del Pla, la qual enterrava els seus en el que es coneix com sepulcres de fossa. A la zona del bosc de Can Sol-

devila, el que avui és una zona verda a Mas Costa, es van trobar als anys 80 diferents tombes d'aquesta cultura. En destaquen dues, la número 6 (fig. 1) i la 12 (del catàleg de la troballa). La primera resultà ésser d'una dona que hauria estat enterrada amb sumptuositat i la segona sorprengué els arqueòlegs ja que un cop enretirada la làpida no hi havia res més que terra compacta. Aquesta situació va fer pensar que el sepulcre núm. 12 ja referenciat, podria haver estat fet per intentar allunyar els possibles saquejadors de la tomba núm. 6 tot i que de poc va servir, perquè va ser saquejada.

Fig. 1. La tomba VI. Font: MARCET, R; MORRAL, J. Can Soldevila. Santa Perpètua de Mogoda. Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys (1989 / 1990)

Datada del tercer mil·lenni abans de Crist i encara dins el neolític final trobem una altra construcció al poble, concretament a la zona del CEIP Santa Perpètua; es tracta d'una estructura que servia per aguantar una gerra de grans dimensions que, per tenir sentit, hauria d'anar associada a un poblat d'aquesta mateixa època. Molt a prop d'allí, al pàrquing de l'actual Carrefour, va aparèixer tot un grup d'estructures que se situarien al principi del segon mil·lenni abans de Crist i que donen testimoni de la transició entre el neolític i l'edat dels metalls. L'estructura més important és un hipogeu (fig. 2) d'1,3 m de fondària on s'havien enterrat 14 persones en dues etapes diferents.

Fig. 2. L'hipogeu on van ser enterrades 14 persones

A l'edat dels metalls es va produir un gran canvi en la societat. Els estris i les armes van guanyar efectivitat gràcies als nous materials. Aquesta efectivitat va permetre una millor explotació del camp i un augment demogràfic. En contrast, el coure i l'estany no eren materials tan abundants com la pedra i, per tant, aquells qui controlaven les explotacions mineres podien exercir el poder sobre els que necessitaven el metall per als seus estris. Al jaciment que es trobà al 2001 al polígon industrial de Can Vinyalets van aparèixer estructures d'habitatge datades de meitat i finals del segon mil·lenni abans de Crist, etapa que es coneix com a bronze Mitjà-recent. Es tractava d'un gran fons de cabana amb dues llars de foc on haurien viscut diverses famílies.

Podem veure, doncs, que Santa Perpètua té una prehistòria viva i rica en tombes i ceràmica. Sembla que les societats que hi van viure van ser prou importants com per posar les bases socials a un territori que a partir de llavors no quedaria deshabitada. A més, Santa Perpètua no es troba sola amb els seus jaciments, sinó que tot el Vallès comparteix amb ella diferents tipus de tombes. Així doncs, en la prehistòria, la comarca no era un espai on els diferents pobles que hi havia estiguessin aïllats entre ells, sinó que hi havia una comunicació i una cultura comuna.

Les cultures de l'edat del metall van anar esdevenint de mica en mica més complexes. En el moment en què el ferro comença a utilitzar-se trobem una nova cultura que apareix no només a Santa Perpètua sinó a tota la costa mediterrània, els ibers. Desgraciadament aquí no s'han conservat restes arquitectòniques d'aquesta primerenca civilització, però l'Estela Ibèrica, trobada a la Florida i la tomba d'un guerrer, a la Granja Soley, és un recordatori del fet que al primer mil·lenni abans de Crist en aquestes terres es parlava ibèric.

A partir de la Segona Guerra Púnica que enfrontà romans i cartaginesos, els llatins van dominar tot el territori català. Les poblacions ibèriques no van acceptar de bon grat el domini extern i encapçalaren diverses revoltes que s'estengueren per tota la península. Tot i això, el domini de Roma s'imposà i començà un lent procés d'aculturació i assimilació conegut amb el nom de romanització. Aquest consistia a atraure les poblacions indígenes cap a la cultura llatina gràcies a incentius, premis i promocions dins l'imperi. Aquest sistema tenia un dels seus pilars en l'arquitectura. Els ponts, els circs, els teatres, els temples, les vies, les places i els banys que es construïen ininterrompudament durant la república i l'alt imperi van convertir un territori totalment rural i relativament poc explotat en un altre d'urbanitzat i molt rendible en termes econòmics. Santa Perpètua no és una excepció en aquest canvi. En matèria de comunicacions un dels dos ramals de la Via Augusta passava per Santiga en direcció a Sabadell i donava comunicació a una zona on van començar a aparèixer tot d'explotacions agràries lligades a les diferents ciutats del territori.

La vil·la romana de Ca n'Oller i el forn romà (fig. 3)

que té a prop són dos clars exponents del sistema comercial que s'implantà a les costes ibèriques del Mediterrani durant la república. Sembla que el vi produït a les costes catalanes tenia una gran sortida a l'imperi com a beguda barata i dels exèrcits. Així doncs, es generà la necessitat de moure grans quantitats de líquid per l'imperi i la millor manera d'aconseguir-ho era amb àmfores. No seria erroni suposar que la vil·la de Ca n'Oller i el seu forn van ser una font d'aquestes àmfores. Aquesta zona del terme municipal, però, no és l'única on s'han trobat estructures romanes. Hi ha altres forns i vil·les repartides per tot el territori. Un dels llocs de poblament més significatius trobats fins ara està situat al voltant de l'església parroquial. Diverses excavacions al carrer de Sant Ramon han mostrat com en aquella zona hi vivia gent en temps dels romans. Les excavacions, fetes en el marc del boom

immobiliari, no han pogut acabar de donar una interpretació acurada sobre què hi havia exactament en aquesta zona de Santa Perpètua durant els segles I aC i I dC. Com a prova d'aquest passat romà del nucli urbà hi ha, prop del Centre Cívic de Centre Vila, un pou que va ser trobat en les excavacions dels números 1-3 del carrer de Sant Ramon i que ara, un cop restaurat, és a la vista de tothom.

Durant l'imperi els edificis començaren a necessitar reparacions i remodelacions. A principis del s. II dC emperadors com Trajà i Adrià viatjaren constantment per les províncies i deixaren una estela d'obres i inversions en infraestructures. L'imperi havia arribat a la seva màxima esplendor i començaven a insinuar-se els problemes que portarien a la seva caiguda. A partir del 230 aC i durant cinquanta anys es viuria un període políticament convuls en l'imperi on els emperadors amb prou feines governarien alguns anys. Amb Diocle-

Fig. 3. El forn romà de Ca n'Oller (Arxiu Jaume Vinyals Rovira, 2009)

cià el sistema imperial es torna a instaurar i comença el període conegut com a baix imperi, que viuria un moment de recuperació centrat en el s. III dC. D'aquesta època poca cosa se'n sap de Santa Perpètua. Tanmateix, durant les obres de la C-59 prop dels horts de la plana del Molí es va trobar la base d'un lacus (fig. 4). Un lacus era un dipòsit específic per al tractament de líquids i el fet que s'hagi trobat a la zona del terme municipal porta a pensar que prop d'allí hi hauria d'haver una explotació agrària ja sigui de vi o oli. Desgraciadament el lacus va aparèixer sense context arqueològic i, un cop extret, va quedar exposat a la intempèrie als jardins de la Granja Soldevila, on encara continua després de 33 anys.

Entrant al s. V dC l'imperi va tornar a patir un fort

període de crisi. La divisió entre Orient i Occident, la forta pressió dels pobles centreeuropeus i la gran evasió d'impostos que hi havia en les províncies va acabar provocant el desmembrament del poder polític romà. Mort Ròmul Augústul, l'últim emperador, les insígnies imperials van ser enviades a Constantinoble donant-se així per finalitzat l'imperi romà d'occident. Tot i això el sistema tributari i la religió cristiana van continuar presents i van ser els pilars sobre els quals s'estructurarien els regnes dels visigots, ostrogots i francs. És d'aquesta època de formació de l'Església com a institució que tenim notícies d'una ara paleocristiana a Santiga, la qual cosa ens indica que almenys allí hi va continuar havent-hi un reducte de població.

Fig. 4. Fotografia del lacus on es va trobar. Font: FERMÍ VINYALS, 1994 Història de Santa Perpètua de Mogoda (Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda)

Durant els períodes finals de l'imperi la pressió fiscal de Roma va augmentar en gran mesura ja que tenia unes despeses militars molt grans. Aquesta situació d'escanyament va acabar provocant que els pagesos fugissin de les àrees controlades pels recaptadors d'impostos. Com a resultat es promulgaren un seguit de lleis que intentaven fixar legalment els pagesos a la terra fins al punt que es considerava al propietari el responsable fiscal de tot aquell qui treballava en els seus dominis. L'estat va anar perdent, doncs, capacitat de recaptació i l'aristòcrata va guanyar poder local. Aquest procés molt bé hauria pogut succeir tant a la zona de Santiga com al centre de Santa Perpètua. En aquells dos punts hi va haver una concentració de població prou important com perquè l'Església hi establís dues parròquies. Primer es reutilitzaren edificacions romanes, però a mesura que s'anaren configurant els nous regnes germànics s'invertí en la construcció d'edificis propis, les esglésies. Una de les primeres al terme municipal fou la de Santiga. Aquesta, gairebé quadrada i amb un petit altar, és representativa del període entre la caiguda de l'imperi i l'aparició del feudalisme al s. XI.

Durant el s. VI i VII el regne visigòtic no faria res més que aprofitar el que quedava del sistema estatal romà i no seria fins a la invasió musulmana que es generaria una ruptura definitiva amb el món antic. A partir de llavors en el territori català començaria un procés de reconquesta dirigit des de l'imperi franc de Carlemany. Els sistemes de tributació i control que es conservaven d'època romana havien desaparegut definitivament i s'implantaren els dels francs. Amb la ràtzia d'Al-mansor a finals del s. IX començà un procés de reconstrucció del territori que coincidia amb la independència dels comtes de Barcelona de la corona francesa carolíngia. Aquesta nova noblesa i el poder eclesiàstic a la qual anava lligada va generar també un art propi, el romànic català. És en aquest moment que al terme municipal s'amplia l'església de Santiga i es consagra la de Santa Perpètua. Com a edificacions que representessin el poder de la noblesa que començava a implantar el sistema feudal tenim Torreferrussa (fig. 5). Al s. XIII s'hi va construir una torre de vigilància d'uns 7 metres de diàmetre que, després de moltes modificacions, encara es conserva.

Fig. 5. Torre de vigilància de Torreferrussa. Font: RICART, J. et al. Temps enrere portes endins. Santa Perpètua de Mogoda (Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda)

Així doncs, ja en plena edat medieval trobem a Santa Perpètua uns focus de poder religiós (l'església de Santiga i l'església de Santa Perpètua (fig. 6)) i uns focus de poder polític i militar (Torreferrussa, el Castell de Santiga i el Castell de Mogoda). Aquesta multiplicitat d'influències és clau per entendre com vivia la població en aquella època. Per una banda trobem la noblesa, que abusava excessivament dels poders heretats del sistema polític franc, i per l'altra banda trobem l'Església, que aprofita aquesta violència laica per atreure població cap a les zones que ella controlava. El pacte era senzill: pots viure sota el domini del

senyor, el qual t'explota i et pren tot el que vol, o pots refugiar-te en els territoris de l'Església, on la violència militar no és permesa i on pagaràs un delme regular en espècies. Així doncs, amb un període curt de temps trobem els primer nuclis urbans al voltant de les esglésies tant de Santiga com de Santa Perpètua. Una de les sitges d'emmagatzematge trobades dins l'església de Santiga l'hauria aprofitat el capellà per a guardar el delme que cobrava dels camperols de la zona. Les sitges ens demostren com era el sistema de recaptació d'impostos que havia passat de la moneda romana als sacs de cereals medievals.

Fig. 6. Idealització de l'església parroquial al s. XIII. Font: GRUP PRO ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE SANTA PERPÈTUA DE MOGODA. FERMÍ VINYALS, 1978 Preliminars de la Història de Santa Perpètua de Mogoda i Santiga.

De manera paral·lela a l'explotació agrària trobem el comerç. En un principi aquest va ser molt reduït i es centrava exclusivament en productes de luxe per a la noblesa, però a mesura que l'Església va sistematitzar els pagaments i els nobles, per no perdre força de treball, van anar abandonant els abusos vandàlics i van imposar tributs fixos, els excedents generats durant períodes de bones collites van reactivar el comerç. De mica en mica les ciutats i les monarquies van començar a prendre poder. El comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, es casà amb Peronella d'Aragó i d'aquesta manera elevà la seva categoria a la de monarca creant-se així la corona catalanoaragonesa. Reis com Pere I o Jaume I s'encarregarien de crear un nou estat amb moneda i fiscalitat pròpies que permetrien l'expansió catalana per la Mediterrània.

Santa Perpètua tingué un paper en aquesta expansió amb la figura de Bernat de Mogoda, senyor feudal dels terrenys de Santa Perpètua. Se sap que va participar en la conquesta de Mallorca al costat de Jaume I i que, en morir sense descendència directa, deixà el títol al seu nebot, Jaume de Sant Martí. La casa dels Mogoda, però, no tingué èxit i la propietat de les terres acabà cedida a la Cartoixa de Montalegre, que s'encarregaria de l'administració fiscal, jurídica i política del poble fins al s. XVI.

Si ens situem a inicis de l'edat moderna (s. XVI) podríem imaginar el terme actual de Santa Perpètua plena de camps amb algun mas aïllat de tant en tant i dos petits nuclis de població al voltant de les dues esglésies, que integraven dos pobles diferents, Santa Perpètua i Santa Maria l'Antiga. Ca n'Oller i can Colomer són, entre molts d'altres, masos originaris d'aquesta època. A finals del s. XIV i després de dues guerres entre pagesos i nobles, Ferran II el Catòlic va signar la Sentència Arbitral de Guadalupe, per la qual quedaven abolits els mals usos feudals. La pagesia,

doncs, era molt més lliure. Aquesta nova estructuració de la propietat de la terra, única a Catalunya, va permetre l'expansió de l'agricultura i la creació de masos amb famílies que conreaven un lot de terres i que eren capaces de prosperar afegint pisos i habitacions a les seves cases. Un exemple clar d'aquesta situació és la masia de can Colomer. Originària del s. XIII va ser destruïda per una riuada al s. XVIII però la família, que tenia una ferreria i moltes terres de cultiu, es va poder permetre la construcció d'una nova casa, que és la que es conserva actualment. A partir del s. XVIII començà a tot Catalunya una revolució agrària. Gràcies a l'alliberament de la pagesia al s. XIV el camp havia prosperat prou i és en aquest moment que es duen a terme tot un seguit d'obres per a millorar la producció agrícola. Un exemple és la mina d'aigua que es va trobar al polígon de Can Bernades-Sobirà (fig. 7). Aquesta mina era una canalització subterrània que reforçava els corrents naturals d'aigua del poble i que n'assegurava l'abastiment per als camps. Durant el s. XVIII i anys posteriors es crearia tota una xarxa de mines subterrànies i canalitzacions que permetria irrigar de forma exhaustiva la vall de la riera de Caldes.

Fig. 7. Secció de la mina d'aigua trobada a Can Bernades - Sobirà amb el forat que li va fer l'excavadora. Font: CENTRE DE RECERQUES I ESTUDIS MOGODA. El patrimoni arqueològic de Santa Perpètua de Mogoda. (L'Ordit 2, anuari del CREM 2008)

Un dels conreus que tingué més èxit en la Catalunya de finals de l'edat moderna fou la vinya. Aquesta produïa més beneficis que un conreu de subsistència i ja que els pagaments als propietaris ja estaven fixats, els guanyos no se'ls quedava el noble, sinó qui conreava el camp. El pagès, però, havia de tenir una certa visió de mercat i adaptar-se a les necessitats de l'època. Així, la vinya fou el conreu més triat ja que podia ser transformat tant en vi, com en cava, com en aiguardent, productes molt exportats a les Amèriques. La Torre del Rector (fig. 8) és un exemple d'aquest tipus d'explotació. En un principi els propietaris de la finca vivien allí, però a mesura que es van anar enriquint, el camp no els va semblar el millor lloc per viure. Al s. XIX van començar a arrendar-la segons el contracte de masoveria mentre la mantenien com a casa d'estiueig.

Durant un temps el negoci funcionà, però a finals del mateix segle arribà la fil·loxera a terres catalanes. Aquest bacil matava la vinya i, tot i els esforços dels pagesos, molts ceps van morir. Els propietaris de moltes terres dedicades al raïm van fer fora els seus arrendats, la qual cosa generà un conflicte entre terratinents i treballadors.

Després de la revolució agrària arribà al nostre país la revolució industrial. La primera fàbrica de Santa Perpètua fou el Vapor, la nau més vella és del 1857 i la nova del 1872. Durant aquells anys una gran crisi financera havia atacat les indústries barcelonines i com a resultat una nova indústria, la de la llana, va arrelar a Sabadell i els voltants. Santa Perpètua era un lloc idoni per a col·locar una fàbrica ja que tenia a prop la línia de tren, accés a carbó a bon preu i uns operaris pagesos que serien disci-

Fig. 8. La Torre del Rector (Arxiu Jaume Vinyals Rovira, 2010)

plinats i no causarien gaires problemes. De fet, la primera vaga al municipi no fou fins 50 anys després, al 1914.

L'aparició de les fàbriques i el proletariat vingué acompanyat de l'aparició de la burgesia. Aquells que s'havien enriquit amb la revolució industrial també deixaren la seva marca arquitectònica al municipi. Joan Güell, empresari barceloní, comprà a la família Bonaplata una masia del poble anomenada Can Taió. A finals del s. XIX començaren unes grans obres de remodelació que van convertir la masia en el que actualment es coneix com el castell de Can Taió (fig. 9). Tot l'edifici recorda altres grans obres arquitectòniques de Catalunya: les torres d'entrada són del monestir de Poblet; les gàrgoles i agulles, del Pati dels Tarongers de la Generalitat. Un cop acabat, l'edifici passà a ser

una segona residència per als Gomis, rics industrials barcelonins.

La indústria, però, no es va quedar encallada en les fàbriques de vapor, sinó que va anar evolucionant amb el temps. Exemple de l'evolució i innovació de l'economia catalana a principis del segle vint és la Granja Soldevila. Aquesta, en un principi coneguda com a Mas Granollachs, fou transformada en una empresa de producció de llet i derivats làctics amb el seu renom i importància. La casa, que servia d'habitatge, és l'edifici modernista més significatiu del poble. Les seves escales amb baranes de coup de fuet o les rajoles de flors que decoren tot l'edifici són només alguns exemples d'un tipus d'arquitectura característica de principis de segle.

Fig. 9. Entrada de Can Taió que imita les portes del monestir de Poblet. Font: www.staperpetua.cat

En l'aspecte polític, Santa Perpètua no tingué un govern municipal fins als voltants del s. XV amb la municipalització de les parròquies i la creació de la figura del batlle. A partir de les desamortitzacions de mitjan s. XIX i, sobretot, de la Constitució de 1812 s'inicià l'aparició dels municipis constitucionals, elegits per sufragi censatari. Un comitè conservador sense una forta estructuració política s'encarregà del govern a partir d'aquest moment i impulsà la construcció del primer edifici consistorial al 1898 (fig. 10). Aquest es trobava adossat a la façana sud de l'església municipal. L'interior estava dividit en sis espais: vestíbul, lavabos, jutjat, secretaria, sala del consistori i alcaldia. Al 1902, Francesc Roger es presentà i guanyà les eleccions amb el CDRP (Centre Democràtic-Regionalista Perpetuense). A partir de llavors liberals i conservadors s'anirien alternant a l'ajuntament fins a l'arribada de la dictadura de Primo de Rivera, en

la qual tots els partits menys Unió Patriòtica foren il·legalitzats. Amb la república es creà un nou sistema polític amb una nova Constitució i una concurrència lliure de partits. Finalment, amb l'entrada de tropes nacionals al poble durant la guerra civil, els alcaldes van ésser col·locats a dit d'entre aquells addictes al règim. Durant el franquisme es va anar veient com l'edifici de la plaça de l'església s'anava fent petit i calia construir un nou ajuntament. Al 1962 es va inaugurar una nova casa de la vila, situada al final de la Rambla. Aquesta era de planta rectangular i amb dos pisos. Fou l'edifici que visqué la transició al poble, però amb poc temps quedà petit. El creixement continuat de Santa Perpètua obligà l'ajuntament a utilitzar altres edificis propers per a les cada cop més nombroses tasques administratives. Finalment, al 2002, va començar la construcció del tercer i actual edifici. Aquest va ser planificat de manera que causés el menor impacte en

Fig. 10. Vista de la plaça de l'església amb el primer ajuntament a la dreta. Font: BAILAO, M LOURDES; MIRA, T., 2004 Les cases consistorials, mirall de diferents visions urbanes. Santa Perpètua de Mogoda (AMSPM – Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda)

el medi ambient. D'aquesta manera els fonaments es van pensar per poder aprofitar l'aigua subterrània. Es van instal·lar finestres aïllants i uns sistemes de plaques de ceràmica que permeten la ventilació. Tampoc van faltar les plaques solars i es va muntar un sistema de sensors per a poder fer un seguiment del propi consum energètic. Aquest progressiu augment de l'espai administratiu al poble és una mostra del creixement continuat que ha convertit, en el darrer segle, el poble en una vila de més de 25.000 habitants.

A través de la Restauració Borbònica, la Mancomunitat, la Dictadura de Primo de Rivera, la República, el Franquisme, la Transició i la Democràcia, Santa Perpètua ha anat evolucionant i creant un nou urbanisme que ha amagat el seu passat, però no per això l'ha fet desaparèixer. Si sabem on buscar trobarem poblats neolítics, vil·les romanes, pobles medievals, masos i masies modernes i indústria contemporània, són allà i, restant impassibles al pas del temps, ens recorden que de perpetuencs fa segles que n'hi ha.

Agraïments:

Al meu tutor, Manel Milan (professor del departament de Ciències Socials a l'IES Estela Ibèrica, 2005-2009), per la seva inestimable ajuda i guia en l'elaboració del treball de recerca i, també, per les seves orientacions en relació al resum presentat aquí.

Bibliografia:

BAILAO, L; MIRA, T. Les cases consistorials, mirall de diferents visions urbanes. Santa Perpètua de Mogoda: Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, 2004.

BELLA, C; CANTOS, J. Notícia de la troballa d'una mina d'aigua al carrer del Mediterrani, Polígon industrial de Can Bernades Subirà (Santa Perpètua de Mogoda).

CENTRE D'ESTUDIS MOLLETANS. Monogràfic: El patrimoni arqueològic del Baix Vallès. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans-Ajuntament de Mollet del Vallès, 2006, Notes, 21.

FONT, J. "Dades preliminars de les estructures del Bronze Mitjà i del Neolític Final-Calcolític de Can

Vinyalets II". Actes de les jornades d'arqueologia i paleontologia. Santa Perpètua de Mogoda. 1 vol. (2001):132-4.

GRUP PRO ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE SANTA PERPÈTUA DE MOGODA. Guia Arqueològica del Museu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda. Santa Perpètua de Mogoda: Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, 1993, Quaderns de Santa Perpètua de Mogoda, 1.

GRUP PRO ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE SANTA PERPÈTUA DE MOGODA. Fulls d'arqueologia i història de Santa Perpètua de Mogoda. Santa Perpètua de Mogoda: Museu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda, 1982.

GRUP PRO ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE SANTA PERPÈTUA DE MOGODA. Forn romà del Camp d'en Ventura de l'Oller. Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental. Inèdit.

GRUP PRO ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE SANTA PERPÈTUA DE MOGODA. Coneguem Santa Perpètua / El Nostre Patrimoni, el lacus romà. L'informatiu.

GUÀRDIA, J. et al. Informe preliminar de l'excavació arqueològica realitzada al jaciment del Carrer Sant Ramon, 1-3, Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental. Manresa: Arqueociència Serveis Culturals SL, 2005.

MARCET, R; MORRAL, J. "El jaciment de les escoles nacionals de Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental)". Extret, informació arqueològica. Núm. 39 (1982): 67-73.

MIR, M. Catàleg del pla especial de protecció del patrimoni arquitectònic de Santa Perpètua de Mogoda. 1996.

MOLINA D. Informe tècnic de la intervenció arqueològica al C/ Sant Ramon, 9 - Passatge de la Rectoria, 4 de Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental). Sabadell: Arrago SL. Arqueologia i Patrimoni, 2004.

RICART, J. et al. El que sabem del segle XX, Història de Santa Perpètua de Mogoda 1900-1979, 1 vol. Santa Perpètua de Mogoda: Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, 1999.

RICART, J. et al. El que sabem del segle XX, Història de Santa Perpètua de Mogoda 1900-1979, 2 vol. Santa Perpètua de Mogoda: Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, 1999.

ROSSELL, M. et al. "Les estructures prehistòriques del jaciment de Can Filuà, Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental)". Limes, Revista d'Arqueologia: 28-43.

VINYALS, F. Història de Santa Perpètua de Mogoda, des de la Prehistòria als primers anys del segle XX. Santa Perpètua de Mogoda: Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, 1994.

VINYALS, F. Notes de la Història de Santiga, petit poble del Vallès. Barcelona: Grup Pro-Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda, 1984.

VINYALS, F. Preliminars de la Història de Sta. Perpètua de Mogoda i Santiga. Santa Perpètua de Mogoda: Grup Pro-Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda, 1978.

VILA, J.M^a. Informe preliminar de la intervenció arqueològica a l'església de Santiga (Santa Perpètua de Mogoda. Vallès Occidental).

VILAGINÉS, J. Cavallers, pagesos i templers, Santa Perpètua de Mogoda a l'Edat Mitjana (Segles X-XIII). Montcada i Reixac: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007 (III Beca de Recerca Santa Perpètua de Mogoda, Col·lecció Fermí Vinyals).